

Nr 104

Utlåtande i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående ianspråktagande av viss del av de Längmanska donationsmedlen jämte i ämnet väckta motioner.

(2:a avd.)

I propositionen nr 116 har Kungl. Maj:t, under åberopande av bilagt utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för den 25 mars 1960, föreslagit riksdagen att medgiva att den med litt. A betecknade delen av den svenska donationsfond, som upprättats av finländske handlanden Erik Johan Längman, må tagas i anspråk enligt av departementschefen förordade grunder.

I samband härmed har utskottet till behandling förehaft

dels två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av herr *Sörlin* (I: 620) och den andra inom andra kammaren av herr *Lundmark* (II: 773), i vilka hemställts, att riksdagen vid behandling av förevarande proposition — med bifall i övrigt till Kungl. Maj:ts förslag — måtte besluta, att Längmanska företagarfondens geografiska användningsområde skall vara Norrbottens län samt hela landskapet Lappland;

dels ock två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av herr *Per Olof Hansson* (I: 627) och den andra inom andra kammaren av fru *Sandström* (II: 774), i vilka hemställts, att riksdagen vid behandling av förevarande proposition måtte besluta att viss del av Längmanska A-fonden avsättes till en studie- och forskningsstipendiefond för högskolorna i Umeå ävensom att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om att närmare bestämmelser om användningen av en sådan fond utarbetas.

Beträffande motiveringen för de motionsvis gjorda yrkandena hänvisas till motionerna II: 773 och II: 774.

Inledning

Finländske handlanden Erik Johan Längman, som var av svensk släkt, föddes i Borgå den 24 maj 1799. I 20-årsåldern kom han till Helsingfors och tog där anställning såsom bodbiträde. Senare drev han egen butiksrörelse. På 1830-talet övergick han till trävarubranchen och ägde snart ett antal sågverk i mellersta och södra Finland. Under 1840-talet innehade han även ett sågverk i Över-Torneå. Då i slutet av 1850-talet hans planer

på att ytterligare utvidga sågverksrörelsen rönnte motstånd från myndigheternas sida, avvecklade han sin verksamhet i Finland och bosatte sig i London. Sista året av sitt liv grundade han i Malmö en fabrik för tillverkning av shoddy (konstull). Under ett tillfälligt besök i hemlandet avled han i Helsingfors den 16 oktober 1863.

Genom ett den 20 december 1859 dagtecknat testamente överlämnade Längman sin förmögenhet till Finlands och Sveriges »alla stånd och folkklasser». Enligt testamentet skulle i Finland och Sverige bildas olika fonder för tillgodoseende av skilda ändamål, i Finland A- och B-fonderna och i Sverige A-, B- och C-fonderna. Längmanska A-fonden i Sverige är den enda del av donationsmedlen i de båda länderna, som ännu icke tagits i bruk. Fonden uppgick den 30 juni 1959 — efter att under nära etthundra år ha tillvuxit genom förräntning — till 11 786 146 kronor 53 öre.

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 27 juni 1957 tillkallade dåvarande chefen för ecklesiastikdepartementet särskilda utredningsmän för att verkställa utredning rörande användningen av den i Längmanska donationsfonden ingående A-fonden.

Utredningsmännen har den 5 mars 1959 avgivit betänkande med förslag angående användningen av Längmanska A-fonden (stencilerat).

Över betänkandet har efter remiss yttranden avgivits av justitiekanslersämbetet, socialstyrelsen, arbetsmarknadsstyrelsen, statskontoret, lantbruksstyrelsen, skogsstyrelsen, kommerskollegiet (efter hörande av Stockholms, Smålands och Blekinge, Gotlands, Skånes, Västernorrlands och Jämtlands läns samt Norrbottens och Västerbottens läns handelskamrar ävensom Sveriges hantverks- och småindustriorganisation), statens hantverksinstitut, länsstyrelserna i Stockholms, Kronobergs och Gotlands län, länsstyrelsen i Västerbottens län (efter hörande av Västerbottens läns landstings förvaltningsutskott och hushållningssällskaps förvaltningsutskott), länsstyrelsen i Norrbottens län (efter hörande av Norrbottens läns landstings förvaltningsutskott, länets hushållningssällskap, skogsvårdsstyrelse och företagareförening samt Tornedalskommunernas förbund) och Längmanska kulturfondens nämnd.

Under särskilda avsnitt har lämnats en redogörelse rörande Längmanska donationens tillkomst samt donationsmedlens hittillsvarande förvaltning och användning (se prop. s. 3—9).

Beträffande utredningsmännens förslag samt däröver avgivna yttranden torde likaledes få hänvisas till propositionen, s. 10—18.

Departementschefen

Departementschefen framhåller i huvudsak följande.

I fråga om A-fonden har donationen vittgående syftemål inom ett flertal olika viktiga områden av samhällslivet. Säkerligen tänkte sig Längman att donationsmedlen härvidlag skulle komma att spela en utomordentligt betydelsefull roll. I syfte att tillförsäkra fonden ett tillräckligt kapital föreskrevs i testamentet en invecklad och långsiktig kapitaliseringsplan, innebärande bland annat att avsättning successivt skulle ske till delfonder för de skilda ändamålen. —

Fonden har numera vuxit till sådan storlek (11,2 miljoner kronor), att — såsom kapitaliseringsreglerna ursprungligen tolkats — avsättning kan ske till en första delfond. Denna tolkning är dock ej ovedersäglig. Utredningsmännen har för sin del ansett att, oavsett vilken tolkning som lägges till grund för bedömningen, så bör testamentets regler om fortsatt kapitalisering ej längre tillämpas utan större delen av fondens avkastning genast tagas i anspråk. En följd härav blir att systemet med delfonder helt slopas.

Till detta förslag, vilket tillstyrkts av samtliga remissinstanser, vill även jag ansluta mig. Enligt min mening bör man med frångående av testamentets kapitaliseringsregler nu taga i anspråk fondens samlade resurser. I likhet med justitiekanslersämbetet anser jag, att avkastningen av fonden bör användas till tre fjärdedelar och återstoden kapitaliseras.

Såsom utredningsmännen framhållit torde det ej heller vara möjligt att fasthålla vid åtskilliga andra till donationen knutna bestämmelser, bland annat dem som anger fondens ändamål. Redan med hänsyn till fondens resurser — för närvarande avkastar fonden cirka 400 000 kronor årligen, varav en del måste kapitaliseras — förefaller det uppenbart att dess användning måste starkt begränsas i förhållande till vad donator föreskrivit. Dessutom synes det oundgängligt, att fondens syftemål avpassas efter den samhällsutveckling som ägt rum sedan fondens tillkomst.

Från dessa utgångspunkter, om vilka i ärendet ej synes föreligga några meningsskiljaktigheter, bör donationsbestämmelserna underkastas permutation i syfte att finna en ändamålsenlig användning för A-fondens avkastning.

Vad så beträffar frågan, vilket ändamål fonden bör ha, vill jag till en början erinra om att såsom en grundregel vid permutation gäller, att anknytning så långt det är möjligt bör ske till donators avsikt. Härav följer att A-fondens användning såvitt möjligt bör bestämmas inom ramen för testamentets ändamålsbestämmelser. Såsom jag skall utveckla närmare i det följande synes det vara möjligt att utan svårighet finna en förnuftig användning för fonden inom områden, som omfattas av donationsbestämmelserna. Jag anser mig av denna anledning ej böra biträda den tidigare framkastade tanken att låta A-fonden uppgå i kulturfonden och därigenom bredda området för sistnämnda fonds kulturfrämjande verksamhet. Av samma skäl måste jag ställa mig avvisande till den tidigare motionsledes framförda tanken att använda avkastningen till främjande av det kulturella samarbetet mellan Finland och Sverige. I sammanhang härmed må erinras om att numera mellan Finland och Sverige träffats överenskomelse om tillskapande av en gemensam kulturfond genom att taga i anspråk

räntelikvider å de svenska statskrediterna till Finland (prop. 1958: B 57, SU B 106, Rskr B 129).

När det gäller att från de utgångspunkter jag nyss angivit söka sig fram till ett lämpligt ändamål, måste främst beaktas den genomgripande omdaning, som det svenska samhället genomgått under de hundra åren sedan fondens tillkomst; denna omdaning har väsentligen rubbat förutsättningarna för åtskilliga av donators förordnanden. Många av de behov som avsetts skola tillgodoses genom fonden bestrides numera genom anslag från stat och kommun i en helt annan omfattning än på Längmans tid.

Vad nu sagts torde äga tillämpning i särskild grad beträffande de i testamentet angivna sociala ändamålen. Utredningsmännen konstaterar sålunda, att det sociala läget numera är helt annat än vid tiden för testamentets tillkomst och att sådan nöd som Längman haft i tankarna ej längre existerar. Med hänsyn till de i socialt avseende helt ändrade förhållandena anser utredningsmännen att fonden icke bör användas inom det i egentlig mening sociala området. I denna mening, som biträdes av flertalet av remissinstanserna, kan jag för egen del instämma. Om fonden, såsom förordas av några remissinstanser, skulle tagas i bruk för sociala ändamål, bleve det på grund av de begränsade resurserna nödvändigt att hålla sig inom enbart detta område. Fondens skulle därmed få karaktär av ett förhållandevis obetydligt komplement till det i dagens läge rikt utbyggda sociala välfärdssystemet. Ett dylikt resultat kan enligt min mening inte anses väl förenligt med de principiella intentioner Längman måste antagas ha haft med donationsmedlen.

Åtskilliga andra av de i testamentet angivna ändamålen bör, såsom utredningsmännen funnit, ej heller komma i fråga som ändamål för fonden. Antingen drives numera den avsedda verksamheten huvudsakligen av stat eller kommun, såsom exempelvis gäller beträffande skolväsendet och kommunikationsväsendet. Eller också är ändamålen sådana — jag tänker t. ex. på torrlägningsföretagen — att det kräves kapitalinsatser av sådan storleksordning att de ej tillnärmelsevis kan tillgodoses med de tillgängliga fondmedlen.

Bortses sålunda från de syften jag nu berört återstår av de i testamentet upptagna ändamålen i huvudsak endast sådana, som utredningsmännen angivit under den gemensamma beteckningen företagsamhetens främjande. Utredningsmännen har funnit det möjligt att med fonden göra en betydande insats inom vissa områden av näringslivet, särskilt beträffande den smärre företagsamheten, som enligt vad utredningsmännen påpekat kämpar med stora svårigheter, främst kanske i glesbebyggda eller avlägset liggande trakter. De statliga stödåtgärderna för dylik företagsamhet anser utredningsmännen ej kunna medföra, att behovet av stöd från annat håll eller med annan inriktning bortfaller. Utredningsmännen har framhållit, att det från permutationsrättslig synpunkt skulle vara tillfredsställande om fondens användning på detta sätt koncentrerades till ett av de i donationen bestämda användningsområdena. Utredningsmännens förslag till fondens användning, som alltså är av denna innebörd, har vunnit anslutning av flertalet av remissinstanserna.

Enligt min mening innebär utredningsmännens förslag att fondens användning erhåller en efter dess resurser väl avpassad begränsning. Samtidigt tillgodoses härmed ett av de huvudändamål, som testator vid sitt förordnande ställt i förgrunden. Även jag är av den uppfattningen att

fonden inom det föreslagna området kan finna utrymme för en väsentlig allmännyttig insats i den anda Långman tänkt sig. Jag förordar därför, att fonden under benämningen *Långmanska företagarfonden* får användas till främjande av företagsamhet, företrädesvis hantverk, jordbruk, skogsbruk, fiske, slöjd och småindustri. Däremot anser jag mig icke kunna biträda det av några remissinstanser framförda förslaget, att fonden vid sidan av det nu angivna ändamålet även skulle få tagas i anspråk för hjälp åt enskilda i anledning av naturskador och dylikt. Om fonden på detta sätt splittras på flera ändamål, kan det nämligen befaras att den ej blir mäktig den betydande insats som i främsta rummet bör eftersträvas.

Inom ramen för det av mig förordade ändamålet bör fondens avkastning få användas till stödåtgärder av skilda slag. I princip bör härvidlag den nämnd, som jag i det följande kommer att föreslå som förvaltningsorgan åt fonden, äga tämligen fria händer. Jag vill här endast framhålla några huvudområden för användningen. Främst kommer därvid i åtanke åtgärder av gemensamt intresse för flertalet företagare inom visst eller vissa områden. Av stor betydelse är, såsom justitiekanslersämbetet påpekat, den insats till småföretagsamhetens fromma, som kan göras genom att något för företagsamheten betydelsefullt forskningsprogram erhåller stöd från fonden. Genom en forskningsinsats skapas också större möjlighet att infria Långmans förhoppning att något stort skulle åstadkommas med fonden. Andra åtgärder av betydande intresse för ett flertal företagare kan, såsom utredningsmännen framhållit, utgöras av stöd åt rådgivnings-, upplysnings- och yrkesutbildningsverksamhet. Som ytterligare exempel kan nämnas bidrag till försöksverksamhet, utredningar och marknadsundersökningar. I undantagsfall bör även ekonomiskt bidrag kunna tänkas utgå till enskild företagare, som av särskild anledning är i behov därav. Bidrag ur fonden bör givetvis kunna lämnas jämväl i fall då statligt eller kommunalt understöd utgår.

Efter hand torde erfarenhet vinnas av hur fonden bör användas för att bäst tillgodose sitt syfte. Det är möjligt att det då visar sig påkallat med närmare direktiv för bidragsgivningen inom den nyss angivna ramen. Sådana direktiv torde det få ankomma på Kungl. Maj:t att utfärda.

Beträffande företagarfondens geografiska användningsområde finner jag i likhet med utredningsmännen donators vilja om viss företrädesrätt för det nordligaste länet böra beaktas. Detta torde lämpligast ske genom att verksamhetsområdet tills vidare bestämmas vara Norrbottens län. En följd härav blir bland annat, att den forskning, som kan komma att åtnjuta understöd, i början bör vara inriktad på speciella problem inom detta län. Med stöd av vunna erfarenheter av fondverksamheten och dess resultat torde Kungl. Maj:t sedermera få besluta om att användningsområdet skall ändras eller utvidgas till ny del av landet. Någon fixerad tidpunkt för en dylik omprövning bör enligt min mening alltså icke nu fastställas.

Från organisatorisk synpunkt är det mest ändamålsenligt, att företagarfonden och kulturfonden med sina skilda ändamål har var sitt förvaltningsorgan. Avsteg bör därför göras från donationsbestämmelserna om gemensamt sådant organ. Företagarfondens förvaltning torde kunna ordnas i huvudsak efter mönster av kulturfondens. Förvaltningsorganet bör nämnas *Långmanska företagarfondens nämnd*. Med hänsyn till att verk-

samheten till en början skall vara förlagd till Norrbottens län, torde nämnden tills vidare böra vara lokaliserad till detta län och sammansatt av personer med speciell insikt i fråga om de ändamål inom länet, som fonden avses skola främja. Jag kan i princip godtaga den av utredningen föreslagna sammansättningen, dock att antalet ledamöter bör utökas med en som kan vara målsman för forskningsintressen. Nödiga förvaltningskostnader bör bestridas ur den för utdelning disponibla delen av avkastningen.

Nämnden bör börja sin verksamhet den 1 juli 1960. Fondens avkastning för tiden från och med den 1 juli 1959 bör då i den utsträckning ovan föreslagits vara tillgänglig för utdelning.

Det torde få ankomma på Kungl. Maj:t att utfärda närmare bestämmelser om fondens användning enligt de riktlinjer jag ovan angivit.

I utredningen har berörts frågan om utgivande av en levnadsteckning rörande Längman. Något förslag härom har dock icke framlagts. Därest frågan efter överenskommelse med vederbörande finska förvaltningsorgan blir aktuell, torde det få ankomma på Kungl. Maj:t att besluta om bidrag härtill ur avkastningen från donationsmedlen.

Utskottet

I likhet med departementschefen anser utskottet, att man med frångående av de i Längmans testamente angivna kapitaliseringsreglerna nu bör taga A-fondens samlade resurser i anspråk och att avkastningen av fonden — för närvarande årligen cirka 400 000 kronor — bör såsom departementschefen i enlighet med justitiekanslersämbetets förslag förordat användas till tre fjärdedelar och återstoden kapitaliseras.

Utskottet är även ense med departementschefen och de i ärendet hörda myndigheterna därom, att donationsbestämmelserna bör underkastas permutation i syfte att finna en ändamålsenlig användning för A-fondens avkastning. I enlighet med den grundregel, som gäller vid permutation, bör anknytning såvitt möjligt ske till donators avsikt och fondens användning i möjligaste utsträckning bestämmas inom ramen för testamentets ändamålsbestämmelser.

Departementschefen har framhållit, att den genomgripande omdaning, som det svenska samhället genomgått under de hundra åren sedan fondens tillkomst, väsentligen rubbat förutsättningarna för åtskilliga av donators förordnanden. Från denna utgångspunkt har departementschefen funnit, att av de i testamentet upptagna ändamålen i huvudsak endast återstår sådana, som i den verkställda utredningen angivits under den gemensamma beteckningen företagsamhetens främjande. Departementschefen förordar i överensstämmelse med utredningsmännens förslag att A-fonden under benämningen Längmanska företagarfonden skall få användas till främjande av företagsamhet, företrädesvis hantverk, jordbruk, skogsbruk, fiske och

småindustri. Inom ramen för dessa ändamål bör fondens avkastning få användas till stödåtgärder av olika slag, vilka närmare av departementschefen exemplifierats. Härvid har departementschefen i likhet med justitiekanslersämbetet framhållit betydelsen av den insats till småföretagsamhetens fromma, som kan göras genom att något för företagsamheten betydelsefullt forskningsprogram erhåller stöd från fonden.

Utskottet har funnit sig böra ansluta sig till vad departementschefen förordat med avseende å fondens användning och vill i detta sammanhang särskilt i likhet med departementschefen understryka, att erfarenhet efter hand torde få vinnas av huru fonden bör disponeras för att bäst tillgodose sitt syfte.

Beträffande fondens geografiska verksamhetsområde har departementschefen i anslutning till utredningsmännens förslag tillstyrkt att detta tills vidare bestämmes vara Norrbottens län. Med stöd av vunna erfarenheter av fondverksamheten och dess resultat torde Kungl. Maj:t sedermera få besluta om att användningsområdet skall ändras eller utvidgas till ny del av landet; någon fixerad tidpunkt för en dylik omprövning bör icke nu fastställas. Företagarfondens förvaltning bör enligt departementschefen anförtros åt ett organ, benämnt Längmanska företagarfondens nämnd, bestående av sex ledamöter, av vilka en, landshövdingen i Norrbottens län, är självskriven ordförande och de övriga, av vilka en såsom målsman för forskningsintressena, utses av Kungl. Maj:t.

Utskottet, som biträder ifrågavarande förslag, får i anledning av de föreliggande i motionerna I: 620 och II: 773 samt I: 627 och II: 774 gjorda yrkandena framhålla följande.

Nämnden bör — såsom departementschefen också betonat och vilket utskottet vill särskilt understryka — i princip äga tämligen fria händer och alltså icke vara bunden av direktiv, som alltför hårt kringskär dess handlingsfrihet. Det synes därför utskottet fullt rimligt, att nämnden om så skulle visa sig befogat bör efter prövning från fall till fall kunna i viss begränsad utsträckning även tillgodose sådant ändamål, som angivits i motionerna I: 620 och II: 773, då detta ändamål har anknytning till motsvarande verksamhetsområde inom Norrbottens län. I anslutning till vad i motionerna I: 627 och II: 774 anförts vill utskottet framhålla, att det synes utskottet naturligt att nämnden bör kunna tillgodose forskningsverksamhet som bedrivs utanför Norrbottens län, förutsatt att denna verksamhet kommer nämnda län till godo. Utskottet förordar, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t giver till känna vad utskottet sålunda anför. Det i motionerna I: 627 och II: 774 framställda yrkandet om att viss del ur fondens avkastning skulle användas till en studie- och forskningsstipendiefond för de akademiska läroanstalterna i Umeå är utskottet icke berett att tillstyrka.

Under åberopande av vad sålunda anförts hemställer utskottet,

I. att riksdagen må

a) medgiva att den med litt. A betecknade delen av den svenska donationsfond, som upprättats genom testamente av finländske handlanden Erik Johan Längman, må tagas i anspråk enligt av departementschefen förordade grunder;

b) i anledning av motionerna I: 620 och II: 773 samt I: 627 och II: 774, sistnämnda två motioner i vad de avse viss forskningsverksamhet, i skrivelse till Kungl. Maj:t giva till känna vad utskottet anfört;

II. att motionerna I: 627 och II: 774, i vad de avse användning av medel till en studie- och forskningsstipendiefond i Umeå, icke må av riksdagen bifallas.

Stockholm den 10 maj 1960

På statsutskottets vägnar:

MARTIN SKOGLUND

Vid förestående ärendes slutbehandling inom utskottet har närvarit

från första kammaren: herrar Gillström, Einar Persson, Ivar Johansson, Thun, Rikard Svensson, fru Wallentheim, herrar Söderberg, Sunne, fröken Ranmark, herrar Mossberger, Nestrup, Herbert Larsson, Lundström, Kaijser och Thorsten Larsson; samt

från andra kammaren: herrar Skoglund i Doverstorp, Åkerström, Malmborg, Thapper, Persson i Växjö, Ståhl, Gustafsson i Stockholm, Karlsson i Olofström, Nilsson i Göingegården, fröken Karlsson, herrar Lassinantti, Johansson i Norrköping, Larsson i Hedenäset, fröken Vinge och herr Gustafsson i Kårby.